

1. Podaci o dobru

Lokacija

Crkva sv. Ilije i župni ured se nalaze u gradu Zenici, na lokaciji k.č. 936 i k.č. 964, k.o. Zenica I, u ulici Massarykova br. 66, vlasništvo Franjevačkog samostana u Gučoj Gori 1 / 1, br.zkp. uložka 761, 1387 i 3778, k.o. Zenica.

Glavna osovina crkve je zapad-istok sa malim pomaknućem ka sjeveru.

Pristup u crkvu je sa zapada iz ulice Aska Borića a u župni ured sa jugozapada iz ulice Massarykova.

Između crkve i župnog ureda, u parku se nalazi kip Djevice Marije, podignut 1993., rad akademskog slikara i kipara Ante Kainića iz Zenice.

Historijski podaci

Godine 1908., za potrebe župe sv. Ilija, Josip Vancaš projektovao je crkvu sv. Ilije uz župni dvor koji je izgrađen sa crkvom do 1910. godine. Crkva je građena u stilu secesije.

Župni dvor je nastao iz male, pomoćne prizemne zgrade u kojoj su prvo bili smješteni redovnici, a kasnije i radnici. Oko 1930. župni je dvor proširen i dobio je današnji izgled. Nakon drugog svjetskog rata, dio prostorija u prizemlju je nacionalizovan, danas se u njemu nalaze poslovne prostorije. Izuzeto je oko 200 m kvadratnih prostora.

2. Opis dobra

Crkva sv. Ilije

Crkva je tlocrtno pravougaonog oblika dimenzija 42,5 X 12,75 metara sa apsidom polukružnog oblika i pročeljem sa zvonikom. Uz jugozapadni ugao crkve se veže tlocrtno župni ured.

Prostor iznad broda crkve je pokriven dvovodnim **krovom**, čija je konstrukcija od drveta a prekriven je čeličnim rebrasto-profiliranim limom crvene boje. Uz zapadnu, ulaznu fasadu formirano je pročelje sa **zvonikom**, kvadratne osnove kojega flankiraju uglovni tornjići. Visina zvonika, mjerena od kote terena, pa do podnožja križa zvonika, je 39,20 m. Crkveni zvonik je izveden sa entazisom, a dimenzije kvadratične osnove tornja, posmatrano od dna ka završnom vijencu tornja, se postepeno smanjuju. Zvonik ima kvadratičnu osnovu dimenzija: na koti +/- 0,00, 6,20 x 6,20 m; na koti + 9,00; 6,00 x 6,00 m; na koti +15,60; 5,70 x 5,70 m; na koti +20,00; 5,60 x 5,60 m; na koti +30,80; 5,40 x 5,40 m. Na njemu je metalni križ visine 1,50 m.

U odnosu na ravan sjeverozapadne fasade tornja, zidna masa ulazne partije, je izvučena za cca 20-25 cm, a njen završni profilirani vijenac ima timpanonski završetak. Vrh timpanona je na visini od cca 8,60 m(1), a na njemu je postavljen križ visine cca 140 cm. Iznad vijenca ulaznog portala (dimenz. portala su 3,34 x 4,10 m) je polukružni prozorski otvor (dijametra 315 cm), koji je, sa dva stupca, podijeljen u tri polja. U zidnoj masi ulazne partije, u dijelu između polukružnog prozorskog otvora i timpanonskog završetka je luneta (dijametra cca 120 cm) unutar koje je reljef sa likom sv. Ilije(2).

U **portalu** su postavljena, dvokrilna ulazna vrata, izrađena od hrastovog drveta (zidarske mjere otvora vrata su cca 200x270 cm), a zidnoj masi portala, u prostoru između vijenca portala i vrata, je natpis: *SV. ILIJA*(3) *MCMIX*(4). Profilacije nadvratnika i arhivolte portala, trifora na zvoniku, prerezi za prozore i polja oko njih zatim vaze na uglovima tornja i sama kupola, crkvi daju secesijsko obilježje.

Kupola zvonika je prekrivena bakarnim limom.

Ukupno postoje dva zvona, veće i manje. Unutar zvonika se nalaze drvene stepenice. Sat koji postoji na tornju se pokreće mehanizmom koji radi na električnu energiju.

Bočne **fasade** crkve su dekorisane geometrijskim motivima horizontalnom trakom, širine cca 70 cm, postavljenom na cca 40 cm ispod krovnog vijenca, te vertikalnim trakama širine cca 85 cm, površina bočnih fasada je podijeljena u 5 pravougaonih polja. Unutar svakog polja smješten je **prozor** (visine cca 4,30 metara). Na visini od 6,60 metara (mjereno od tla), cijelom dužinom bočnih fasada, je postavljena horizontalna traka širine cca 30 cm, koja dijeli prozore bočnih fasada na dva polja. Prozori su izvedeni od metalnih profila, a gornji dijelovi prozora, iznad horizontalne trake, imaju polukružne završetke.

Na **apsidi** se nalaze dva prozora koji su ukrašeni vitražnim staklom. Visina apsida je 11,15 m do vijenca krova.

Objekat crkve je zidan punom opekom. Fasada je bojena u sivo-bijeloj kombinaciji. Fasade su malterisane i bojene (danas u sivom i bijelom koloritu).

Crkva sv. Ilije je u osnovnim masama zadržala karakter neo(pseudo)romaničke građevine, ali je Vancaš upotrebom dekoracija, fasadama dao secesijski iskaz.

Uz unutrašnju stranu lateralnih zidova crkve, postavljena su, uz oba podužna zida, po 4 pilastra (presjeka cca 100 x 100 cm), a „svijetlo“ rastojanje pilastara iznosi cca 5,20 metara. Iznad pilastera su postavljeni polukružni lukovi, raspona 5,20 m (prislonjeni uz podužne zidovima crkve; tjeme luka je na cca + 9,90 m/mjereno od kote poda prizemlja crkve), a postavljeni u poprečnom pravcu crkve, na pilastre su oslonjeni polukružni lukovi raspona cca 10,70 metara (poprečni lukovi su, u stopama luka, na koti od cca +7,40 m, povezani čeličnim zategama).

Tavanica iznad glavnog broda je podijeljena u pet polja, a svako polje (tlocrtnih dimenzija cca 5,20 m x 10,70 metara) je zasvedeno ljuskastom armiranobetonskom konstrukcijom (debljina stijenke ljuške iznosi cca 10 cm) Najviša tačka svoda (tjeme svoda u enterijeru) je na koti cca +13,35 metara (mjereno u odnosu na ravan poda crkve). Apsida je sa strana ukrašena sa dva visoka prozora ukrašena vitražnim staklom.

Na sjeverozapadnom dijelu **naosa** se nalazi **korska galerija** (dimenzija cca 4,23 x 12,73 m/ dubina x širina). Galerija je oslonjena na perimetralne zidove, a preko lukova je oslonjena na 2 stupa (presjeka cca 50x60 cm), te zidne stupce (presjeka cca 98 x 65 cm). U dijelu prizemlja crkve, ispod kora, se nalaze dvije **ispovjedaonice** izrađena od orahovog drveta u drugoj polovini 19 stoljeća. Od istoga materijala su rađene i klupe. U prizemlju crkve, zidovi su obloženi hrastovom oblogom visine 2, 50 m.

Glavni oltar u crkvi je posvećen sv. Iliji proroku. Oltar je izrađen 1837. za potrebe župe u Zenici i od 1837. do 1875. oltar je bio smješten u Crkvicama pa je prenijet 1875. u Gornju Zenicu, gdje je ostao do izgradnje crkve sv. Ilije, te je od 1910. u novom objektu.

Oltar je postavljen na pravougaoni kameni supedanej. Na njegovoj prednjoj strani isklesana su tri križa upisana u kružnicu. Na križeve je nanosena zlatna boja.

Menza (stol oltara) je izrađena od drveta. Ukrašena je floralnim motivima.

Na nju je smješten tabernakul sa dvojnim vratašcima. Na vrhu tabernakula je križ sa razapetim Kristom na njemu.

Centralni dio retabule čini kompozicija na kojoj je predstavljena scena «Suparničko žrtvovanje Ilijino i sveštenika Baalovih»⁽⁵⁾. Ispod predstavljene scene stoji natpis: «*Uslisi me, Gospodine, usliži me da bi poznao narod ovaj da si ti Gospodin Bog 3 Reg 1837*». Lijevo od glavne scene (južna strana) je predstavljena skulptura sv. Folorijana, a desno (zapadna strana) skulptura sv. Barbare⁽⁶⁾. Sveti Florijan je predstavljen u odjeći rimskog vojnika sa kacigom na glavi. U desnoj ruci drži bijelu zastavu, a u lijevoj vedricu sa vodom koju sipa na maleni dvorac iz kojeg izbija vatra. Dvorac je predstavljen pored njegovih nogu. Sveta Barbara je predstavljena sa krunom na glavi. U desnoj ruci drži kalež sa hostijom na vrhu, a u lijevoj mač. Uz noge joj je maleni dvorac sa tri prozora. Na retabul se nadovezuje lučni element u čijem središtu je predstavljen Bog otac. Oltar na vrhu završava križem.

Pored glavnog oltara, u crkvi se nalaze još tri **pomoćna oltara**. Izrađeni su dvadesetih godina XX vijeka u tirolskoj radionici Ferdinanda Stuflessera.

Prvi pomoćni oltar je posvećen Srcu Isusovom. Izrađen je od drveta. Postavljen je na pravougaoni supedanej. Na oltarskoj menzi je smješten tabernakul sa lučnim završetkom na čijem vrhu je raspeće. Sa obje strane tabernakula su u oltar umetnute dvije slike Gabrijela Jurkića religiozne tematike. Na jednoj je predstavljen Isus kao Presveto srce Isusovo. Pred njim kleči sv. Terezija odjevena kao opatica. Na drugoj slici je predstavljena scena Isusove propovijedi na gori. Objе slike su rađene tehnikom ulje na platnu. Signatura se kod obje slike nalazi na donjem lijevom uglu i glasi G.J. 1955. Dimenzije slika su 32,5x30 cm.

U centralni dio retabule, kao u niši koja završava motivom školjke, je postavljena skulptura Presveto srce Isusovo. Isus je odjeven u dugu bijelu haljinu sa podignutim rukama. Na njegovim grudima je srce. Oltar završava raspećem.

Drugi pomoćni oltar je posvećen Blaženoj Djevici Mariji sa malim Kristom u naručju. Izrađen je od drveta. Oltar je postavljen na pravougaoni supedanej. Na oltarskoj menzi je smješten tabernakul sa lučnim završetkom na čijem vrhu je raspeće. Sa obje strane tabernakula su u oltar umetnute dvije reljefne predstave religijskih scena – na jednoj je predstavljeno Kristovo rođenje, a na drugoj scena Naviještenja. Kod prve scene pored uobičajenih likova koji se predstavljaju tom prilikom, predstavljen je i anđeo sa lentom na kojoj je natpis: «*Gloria in excelsis Deo*». Dimenzije reljefnih predstava su 32,5x30 cm.

U centralni dio retabule, kao u niši koja završava motivom školjke, je postavljena skulptura Blažene Djevice Marije sa malim Kristom u naručju. Marija je predstavljena sa krunom na glavi. Odjevena je u crvenu dugu haljinu preko koje je plavi ogrtač. Krist je odjeven u bijelu košulju. Iznad ove skulpture je srce Isusovo, a oltar završava raspećem.

Treći pomoćni oltar je posvećen svetom Anti. Oltar je postavljen na pravougaoni supedanej. Izrađen je od drveta. Na oltarskoj menzi je smješten tabernakul sa lučnim završetkom na čijem vrhu je raspeće. Sa obje strane tabernakula su u oltar umetnute dvije reljefne predstave iz života svetitelja – na jednoj je predstavljena scena «Magarac koji kleči»(7), a na drugoj scena «Propovijed ribama»(8). Dimenzije reljefnih predstava su 32,5x30 cm.

U centralni dio retabule, kao u niši koja završava motivom školjke na vrhu je postavljena skulptura svetog Ante. Svetitelj je odjeven u franjevački habit. Na desnoj ruci drži malo dijete, a u lijevoj grančicu ljiljana. Oltar završava raspećem.

Istoj grupi radova pripada propovjedaonica. Na ogradi mjesta za propovijed urađeni su reljefni likovi četvorice jevanđelista.

U crkvi se nalazi 14 scena predstavljenih na **Križnim postajama**. Križna postaja je urađena tehnikom ulje na platnu početkom XX vijeka od strane nepoznatog autora.

Dva lučno završena prozora u prostoru apside su ukrašena **vitražima**. Na jugozapadnoj strani je predstavljen lik sv. Petra. U dnu njegovih nogu je natpis da je vitraž darovao velečasni Krilić. Nasuprot ovom vitražu, na sjeverozapadnoj strani je predstavljen lik sv. Pavla. Ispod njegovih nogu je natpis da je vitraž darovala gđa Barbara Hofstäl.

Crkva posjeduje **orgulje** od osam registara. Donesene su u crkvu 1933. godine. Napravljene su u Zagrebu u radionici Heferer.

Skulptor Anto Kainić iz Zenice je za crkvu 1995. godine izradio **skulpturu** sv. Ilije od kruškovog drveta. Skulptura je visoka oko 4,5 m. Isti autor je 1993. godine izradio skulpturu Blažene Djevice Marije. Skulptura je izrađena od bronz. Njena visina je oko 2 m. Skulptura je postavljena u vrtu između crkve i župnog ureda.

Tokom posljednjeg desetljeća u župnom uredu, odnosno crkvi se prikuplja **likovna zbirka** savremene umjetnosti. Među sakupljenim radovima posebno se ističu sljedeće slike:

1. KOMPOZICIJA

Autor: Zlatko Keser

Vrijeme nastanka: oko 1980. godine

Tehnika: al secco na malternoj podlozi

Dimenzije: 100x112 cm

Opis: Slikom dominiraju plavi i oker tonovi.

2. KOMPOZICIJA

Autor: Zlatko Keser

Vrijeme nastanka: oko 1980. godine

Tehnika: al secco na malternoj podlozi

Dimenzije: 100x112 cm

Opis: Slikom dominiraju oker tonovi.

3. SVETI FRANJO - skulptura

Autor: nepoznato

Vrijeme nastanka: nepoznato

Tehnika: drvo

Dimenzije: oko 150 cm

Opis: Svetitelj je predstavljen u franjevačkom habitu. Oko glave mu je oreol. Desna ruka mu je podignuta, a unutrašnjost šake okrenuta prema posmatraču.

Opis župnog dvora

Župni dvor je prislomljen uz crkvu (sa njene jugozapadne strane). Osnova objekta je u obliku slova „L“. Župni dvor ima **podrum, prizemlje, prvi sprat i potkrovlje** (tavanski prostor). Iznad prvog sprata, u jednom dijelu objekta (krilu koje je postavljeno u pravcu sjeveroistok-jugozapad) je izvedena i etaža drugog sprata. Na osnovu izvršenog uviđaja na terenu, može se nesumnjivo zaključiti, da je mansardna etaža na sjeveroistočnom krilu naknadno dograđena.

Gabaritne dimenzije župnog ureda su 20,43 m (dužina sjeverozapadne fasade mjerena do spoja sa crkvom); 32,13 m (dužina jugozapadne, ulične fasade); 12,84 m (dužina jugoistočne fasade).

Glavni ulaz je sa ulice na jugozapadnoj strani objekta. Na fasadi je ulazna partija naglašena sa dva pilasta (presjeka cca 35x140 cm) i ulaznim trijemom kome se pristupa dvostranim polukružnim stepeništem: dva stupa presjeka 40x40 cm, nose balkon na prvom spratu (dimenzija 1,70x3,10 metara), superponiran ulaznom podestu (dimenzija 1,70x3,10 metara). Glavni ulaz je naglašen i zabatnim zidom sa timpanonom (na ovom mjestu je prekinut završni krovni vijenac). Osim glavnog ulaza, postoje još četiri pomoćna ulaza u župni dvor: jedan sa sjeverozapadne, dva sa jugoistočne i dva sa sjeveroistočne strane objekta.

Glavni ulaz vodi u **predvorje-vestibul** (dimenzija 3,02x6,03 m) preko koga se pristupa holu.

U dispozicionom smislu, župni dvor je riješen na način da je na spojevima krakova objekta pozicioniran **hol**, koji ima i funkciju vertikalnog komunikacionog prostora (gabarita 7,43 x 7,65 m) sa stepeništem (dva stepenišna kraka 12x15/28 cm i 13x15/28 cm su postavljena na „L“ uz zidove). Na hol se vezuju horizontalne komunikacije (hodnici) krila župnog dvora. Unutar hola se nalazi „zrcalo“

(dimenzija cca 3,40 x 2,60 m), stepenište je oslonjeno na četiri stupa dimenzija 70x70 cm, a stepenišna ograda, u formi balustrade, je izvedena od kamena.

Krila župnog dvora, u konstruktivnom pogledu, imaju nosive zidove postavljene u podužnom smislu, a riješeni su kao 2 ½ traktni sistem. Hodnici su postavljeni u centralnoj zoni, a u **traktovima**, sa obje strane hodnika, su pozicionirani prostorije: u traktovima župnog dvora okrenutim ulici i crkvi su uredi, fratarske sobe, gostinjske sobe, TV sala, trpezarija, dok su u traktovima orijentiranim na dvorište (pozicionom na jugozapadnom dijelu parcele) smješteni sanitarni čvorovi, kupaonice, ostave i pomoćne prostorije.

Fasade imaju istu ornamentiku i kolorit kao i crkva.

Na sjeverozapadnoj fasadi župnog dvora **prozorski otvori** su postavljeni u 6 vertikalnih osovina, a na jugozapadnoj fasadi, sa svake strane centralno pozicionirane ulazne partije su po 4 vertikalne osovine sa prozorskim otvorima. Dvostruki drveni prozori „krilo na krilo“ u prizemlju imaju pravougaoni oblik, a na prvom spratu i mansardnoj etaži primijenjeni su prozori sa polukružnim završecima. Širina prozorskih otvora u prizemlju i na spratu je 1,13 m. Na mansardi ima ukupno 8 prozora.

Konstruktivna visina etaža prizemlja i prvog sprata je 3,75 m a u potkrovlju 2,75 m. Konstruktivna visina podrumске etaže je 3,20 m. U podrumskim prostorijama podovi su od cementne košuljice, u hodnicima i stepeništu je liveni *terazzo*, u prostorijama sanitarnih čvorova keramičke pločice, a u ostalim prostorijama drveni parket.

Krov je kosi, dvovodni, i pokriven je falcovanim crijepom, a opšavi krova i oluci su izvedeni od pocinčanog lima. Dio krova iznad, naknadno dograđene, mansardne etaže na sjeveroistočnom krilu pokriven je: djelimično pocinčanim limom (krovne plohe koje su blažeg nagiba - na vrhu mansardnog krova), a djelimično aluminijskim profilisanim limom (krovne plohe strmijeg nagiba - na bočnim plohamansardnog krova).

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Crkva sv. Ilije sa župnim dvorom nije bila pod zaštitom države prije rata.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Crkva sv. Ilije je, po rječima službenih osoba, u više navrata popravljana, ali sistematskih restauratorsko-konzervatorskih radova uz stručnu pomoć nadležne službe zaštite nije bilo. Poznato je da je fasada župnog dvora obnovljena **1968.** ali nije pronađena dokumentacija. Rađeni su i manji zahvati na enterijeru same crkve **1990.** ali ni za to ne postoji dokumentacija.

5. Sadašnje stanje dobra

Crkva sv. Ilije i župni dvor su u dobrom građevnom stanju. Svakodnevno se koriste oba objekta, crkva za molitve, a župni dvor za obavljanje administrativnih poslova i smještaj crkvenog osoblja.

Svi predmeti pokretnog naslijeđa se nalaze u dobrom stanju.